

شبیه‌سازی توزیعی مکانی- زمانی رواناب با استفاده از مدل WetSpa در حوزه آبخیز طالقان

شهین مرادی پور^۱، عبدالرضا بهره‌مند^۲، حسین زینی‌وند^۳ و علی نجفی‌نژاد^۴

۱- کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، (نویسنده مسؤل: shahin_moradipour@yahoo.com)

۲- دانشیار، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

۳- استادیار، دانشگاه لرستان

تاریخ پذیرش: ۹۲/۹/۱۲

تاریخ دریافت: ۹۱/۷/۲۹

چکیده

به منظور ارزیابی و پیش‌بینی فرآیندهای هیدرولوژیک با ماهیت پیچیده، اثرات تغییر فرآیندها روی رفتار غیرخطی سیستم آبخیز در گذشته و آینده و تبیین تدابیر حفاظت آب و خاک، علاوه بر استفاده از روش‌های مستقیم از روش‌های مستقیم اندازه‌گیری، استفاده از روش‌های غیرمستقیم از جمله شبیه‌سازی فرآیندهای سیستم آبخیز ضرورت دارد. هدف این تحقیق بررسی تولید رواناب در هر مکان و زمان در حوزه آبخیز با استفاده از مدل هیدرولوژیک توزیعی WetSpa می‌باشد. بدین منظور در تحقیق حاضر با استفاده از مدل اشاره‌شده، شبیه‌سازی جریان رواناب در حوزه آبخیز طالقان از زیرحوزه‌های سفیدرود صورت گرفت. در این راستا، با استفاده از داده‌های هواشناسی روزانه یک دوره آماری ۱۱ ساله هم‌چنین تلفیق اطلاعات سه نقشه اصلی مدل، دبی‌های پیک و هیدروگراف جریان در هر مکان از شبکه آبراهه، پیش‌بینی و توزیع مکانی فرآیندهای هیدرولوژیک از جمله رواناب شبیه‌سازی شد. نتایج شبیه‌سازی نشان می‌دهد تطابق قابل‌قبولی بین داده‌های شبیه‌سازی شده مدل و مشاهدات وجود دارد. بر اساس معیار نش- ساتکلیف، دقت ۸۳/۳ درصد در شبیه‌سازی‌ها، کارایی بالای مدل را در این حوزه نشان می‌دهد. با توجه به خروجی مدل و فاکتورهای هیدرولوژیک با توزیع مکانی در گام زمانی روزانه، مدل قابلیت آنالیز اثرات توپوگرافی، بافت خاک و کاربری اراضی در رفتار هیدرولوژیک حوزه را داراست.

واژه‌های کلیدی: مدل هیدرولوژیک توزیعی- مکانی، WetSpa، شبیه‌سازی رواناب، حوزه آبخیز طالقان

مقدمه

ندارد و این عامل، کاربرد این مدل‌ها را با مشکل مواجه ساخته است. بنابراین در انتخاب مدل مناسب، باید به مؤلفه‌هایی مانند توزیعی یا یکپارچه بودن، فیزیکی یا تجربی بودن ساختار آن، ساده یا پیچیده بودن و در دسترس بودن یا نبودن داده‌های مورد نیاز به عنوان ورودی مدل و یا برای واسنجی توجه داشت (۲۲). لیو و همکاران (۱۱) با تست مدل هیدرولوژیک-توزیعی WetSpa در حوزه آلتزیت لوکزامبورگ با داده‌های دبی و رواناب ساعتی مشاهده شده در ۳۰ ماه و تعیین عملکرد انتقال موج پخش جریان به این نتیجه رسیدند که این مدل توانایی بالایی در بررسی تأثیر تغییر کاربری اراضی یا پوشش خاک روی رفتار هیدرولوژی رودخانه دارد. ریتابولا و همکاران (۱۶) به پیش‌بینی رواناب در رودخانه سیمو در محدوده دریاچه ویکتوریا تانزانیا با استفاده از مدل هیدرولوژیک WetSpa پرداختند. نتایج حاصل از کاربرد مدل نشان داد که در این حوزه رواناب سطحی و زیرسطحی هر یک به ترتیب ۳۸/۶ و ۶۷/۴ درصد از کل رواناب را شامل می‌شوند. در حالی که سهم آب زیرزمینی صفر است و حجم رواناب تولید شده در اراضی کشاورزی در حدود ۹۰ درصد از کل رواناب را تشکیل می‌دهد. زینی‌وند و دسمت (۲۱) به استخراج و مقایسه نقشه سطح برف با استفاده از مدل WetSpa و سنجنده مودیس^۱ در حوزه سد لتیان پرداختند. معیار

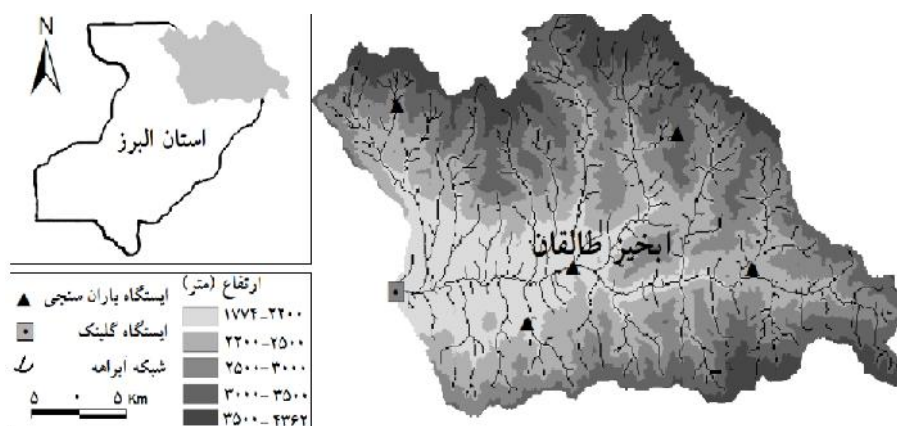
استفاده از مدل‌های هیدرولوژیک توزیعی به عنوان بستر توسعه سیستم‌های پشتیبان تصمیم‌گیری، راه‌حلی برای فایده آمدن بر محدودیت‌ها و معضلات شناخت و بررسی فرآیندهای هیدرولوژیک، برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مدیریت حوزه‌های آبخیز و منابع آب محسوب می‌شود. با تلفیق مدل‌سازی سیل و GIS امکان دسترسی، ذخیره و بازیابی سریع اطلاعات مکانی، توصیفی و سری‌های زمانی هم‌چنین گزینش روش‌های کنترل سیل و اولویت‌بندی مکانی سیل‌خیزی فراهم می‌شود. مدل‌سازی هیدرولوژیک حوزه‌های بزرگ و متوسط به دلیل عدم ادراک کامل سیستم هیدرولوژیک و رفتار تصادفی متغیرها و فرآیندهای هیدرولوژیک پیچیده می‌باشد (۵). با توجه به ناهمگنی و عدم یکنواختی در توپوگرافی، خاک، پوشش/ کاربری اراضی و عوامل زمین‌شناسی، تغییر اقلیم در زمان و مکان در این حوزه‌ها و برآورد واقعی‌تر از سیستم فیزیکی، استفاده از مدل‌های هیدرولوژیک توزیعی نسبت به مدل‌های میانگین ارجحیت دارد (۱۰،۴). مدل‌های هیدرولوژیک توزیعی پیچیده‌ای توسعه داده شده است که به داده‌ها و اطلاعات اندازه‌گیری‌شده فراوانی نیاز دارند که در بسیاری از حوزه‌های آبخیز بسیاری از کشورها از جمله کشور ایران، چنین داده‌هایی وجود

مدل هیدرولوژیک توزیعی- مکانی WetSpa جهت شناسایی مناطق با پتانسیل تولید رواناب زیاد می‌باشد.

مواد و روش‌ها

موقعیت منطقه مورد مطالعه

حوزه آبخیز طالقان یکی از مهم‌ترین زیرحوزه‌های آبخیز سفیدرود به‌شمار می‌رود که در دامنه جنوبی رشته‌کوه‌های البرز و در محدوده شهرستان ساوجبلاغ استان البرز قرار گرفته است. این حوزه از شمال به حوزه آبخیز الموت، از جنوب به زیاران و صمغ‌آباد، از شرق به بخشی از حوزه آبخیز کرج و از غرب به حوزه آبخیز شاهرود محدود می‌گردد (۱۸). منطقه مورد مطالعه قسمتی از حوزه آبخیز طالقان (بخش‌های سراب و میانی) با مساحت ۸۰۹ کیلومتر مربع می‌باشد و بین عرض‌های شمالی $36^{\circ} 20' 48''$ و $36^{\circ} 5' 23''$ و طول‌های شرقی $50^{\circ} 39' 35''$ و $51^{\circ} 11' 7''$ واقع شده است. متوسط بارندگی حوزه در سال ۵۹۱ میلی‌متر می‌باشد. این حوزه با ارتفاع متوسط ۲۷۵۰ متر و حداکثر ارتفاع ۴۳۶۲ متر و شیب متوسط ۴۰/۴۸٪ از حوزه‌های کوهستانی محسوب می‌شود. طول رودخانه دائمی طالقان رود ۵۲ کیلومتر و نقطه خروجی حوزه به ایستگاه هیدرومتری گلینک منتهی می‌شود (۱۴). شکل ۱ موقعیت و محدوده حوزه آبخیز طالقان در استان البرز و طبقات ارتفاعی، شبکه آبراهه و پراکنش ایستگاه‌های باران‌سنجی حوزه را نشان می‌دهد.

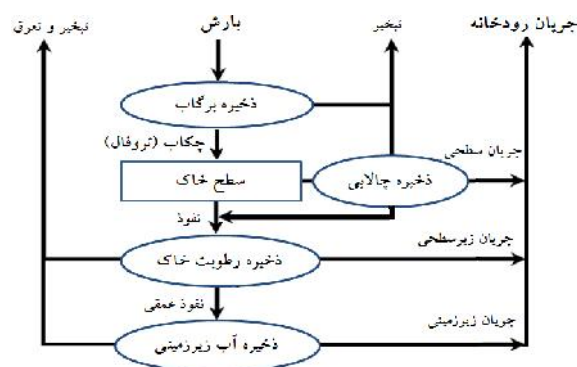
شکل ۱- موقعیت حوزه آبخیز طالقان در استان البرز و طبقات ارتفاعی، شبکه آبراهه و پراکنش ایستگاه‌های باران‌سنجی

شبیه‌سازی بیلان آبی (۱۹)، فرسایش و انتقال رسوب، بررسی تأثیر تغییر اقلیم و کاربری اراضی در فرآیندهای هیدرولوژیک، کیفیت آب و مدیریت آبخیز را در مقیاس حوزه، زیرحوزه و شبکه سلولی با گام‌های زمانی مختلف داراست (۱۴). شکل ۲ ساختار مدل WetSpa را در مقیاس سلولی نشان می‌دهد.

نش- ساتکلیف ۸۷/۹ درصد و نتایج خروجی مدل حاکی از انطباق خوب سطح برف استخراج شده از مدل WetSpa و تصاویر سنجنده مودیس می‌باشد. بهره‌مند و همکاران (۳) در حوزه آبخیز توريسا در اسلواکی با استفاده از کالیبراسیون، پارامترهای مدل WetSpa را تخمین و سپس آنالیز حساسیت و آنالیز پیش‌بینی را انجام دادند. نتایج نشان داد که ضریب اصلاحی تبخیر بیشترین حساسیت را داشته و عدم قطعیت پارامترها و آنالیز پیش‌بینی بینش مناسبی از مجموعه پارامترها و بازه‌های آنها به ما می‌دهد. همچنین نشان دادند که عدم قطعیت پارامترهای مدل منجر به سطح معنی‌داری از عدم قطعیت پیش‌بینی نخواهد شد. صفری و همکاران (۱۷) در حوزه آبخیز میسوری ایالات متحده آمریکا مدل کالیبره شده WetSpa را در یک حوزه بزرگ برای کاربرد در زیرحوزه‌های کوچک‌تر فاقد آمار به‌کار بردند و متوجه شدند که بسته به نوع زیرحوزه ممکن است نتایج مختلفی ارائه شود. همچنین برای ارزیابی مدل می‌توان از یک معیار تجمعی که جنبه‌های مختلف هیدروگراف شبیه‌سازی شده مانند شکل، ابعاد و حجم را در نظر داشته، استفاده نمود. در حوزه‌های آبخیز ایران مدل‌های معدودی مورد استفاده قرار گرفته که قادر به شبیه‌سازی توزیعی- مکانی و زمانی فرآیندهای هیدرولوژیک در گام زمانی روزانه و کمتر باشد. هدف این تحقیق با توجه به قابلیت‌های مدل WetSpa و اهمیت استفاده از مدل‌های توزیعی، شبیه‌سازی جریان رودخانه و بررسی تولید رواناب در هر مکان و زمان در حوزه آبخیز با استفاده از

مدل WetSpa

مدل WetSpa اولین بار توسط ونگ و همکاران (۱۹) ابداع و سپس توسط دسمت و همکاران (۶)، لیو و همکاران (۱۱) و زینی‌وند (۲۱) توسعه پیدا کرده است. این مدل یک نوع مدل هیدرولوژیک و فرسایش خاک است (۲۰) که قابلیت پیش‌بینی سیلاب و

شکل ۲- ساختار مدل WetSpa در مقیاس سلولی

عوامل توپوگرافی، پوشش زمین، رطوبت خاک و شدت بارش را در ایجاد رواناب و نفوذ مؤثر برشمرده است:

$$PE_i(t) = C_i(P_i(t) - I_i(t) + M_i) \left(\frac{q_i(t)}{q_{si}} \right)^\alpha \quad (2)$$

$$F_i(t) = P_i(t) - I_i(t) - PE_i(t) \quad (3)$$

که در آن $PE_i(t)$ بارش مازاد در سلول i (میلی متر)، $P_i(t)$ بارش سلول i (میلی متر)، $I_i(t)$ تلفات برگاب (میلی متر)، $\theta_i(t)$ محتوای رطوبت خاک در سلول i و زمان t (مترمکعب در مترمکعب)، θ_{si} تخلخل خاک در سلول i (مترمکعب در مترمکعب)، M_i مقدار ذوب برف (میلی متر)، $F_i(t)$ مقدار نفوذ در سلول i (میلی متر)، C_i ضریب بارش مازاد پتانسیل (ضریب رواناب پتانسیل) سلول i که در شرایط ایده آل تقریباً ثابت است و توان α ضریب متغیری است که تأثیر شدت بارش بر روی ضریب بارش مازاد را منعکس کرده و مقادیر آستانه برای این ضریب با واسنجی تعیین می شود (۱۳، ۱۲). با این فرض که یک سلول به صورت بازه ای با جریان یک بعدی غیرماندگار بوده و با صرف نظر از شرایط ماند معادله ممنت-سنت-ونانت، فرآیند جریان سلول را می توان با استفاده از معادله خطی موج پخشی سنت-ونانت به صورت زیر شبیه سازی نمود:

$$\frac{\partial Q}{\partial t} + c_i \frac{\partial Q}{\partial x} - d_i \frac{\partial^2 Q}{\partial x^2} = 0 \quad (4)$$

که در آن Q دبی جریان (مترمکعب در ثانیه) در زمان t (ثانیه) و در مکان x (متر)، c_i سرعت موج سینماتیکی در سلول i (متر در ثانیه) و d_i ضریب پخش در سلول i (متر در ثانیه) می باشد. دو پارامتر c_i و d_i با استفاده از رابطه منینگ به صورت زیر ارائه شده است:

بارش نیروی محرکه اصلی و ورودی حساس مدل است که خطا در اندازه گیری آن منجر به ایجاد خطای بیشتر در داده های شبیه سازی شده خواهد شد. مدل بر اساس شبکه سلولی طراحی شده که در آن هر سلول شامل چهار لایه تاج پوشش، ناحیه ریشه، ناحیه انتقال و ناحیه اشباع در جهت عمودی می باشد. برای هر سلول منفرد رستری خصوصیات خاک، بارش، مقدار رطوبت خاک، پوشش گیاهی و پوشش زمین ایزوتروپیک و هموزن فرض می شود. مدل در هر شبکه سلولی با استفاده از مجموعه ای از روابط فیزیکی و تجربی و با توجه به میزان بارندگی، دما و تبخیر و تعرق، کلیه فرآیندهای هیدرولوژیک و پیش بینی سیل از جمله مقدار بارش، ذخیره برگابی گیاهان، ذخیره چالایی، نفوذ، رواناب سطحی، نفوذ عمقی، جریان زیرسطحی، جریان آب زیرزمینی و بیلان آب در ناحیه های ریشه و اشباع را شبیه سازی نماید. همچنین دبی های پیک و هیدروگراف جریان در هر مکان از شبکه آبراهه را پیش بینی و توزیع مکانی فرآیندهای هیدرولوژیک را شبیه سازی می کند (۱۲). در مدل WetSpa، بیلان آب در ناحیه ریشه برای هر سلول با معادله زیر محاسبه می گردد:

$$D \frac{\Delta \theta}{\Delta t} = P - I - V - E - F - R \quad (1)$$

در معادله بالا، D عمق ریشه (متر)، $\Delta \theta$ تغییرات رطوبتی خاک (مترمکعب بر مترمکعب)، Δt گام زمانی (روز)، P بارش، I تلفات اولیه شامل ذخیره برگابی و ذخیره چالایی در گام زمانی، V رواناب سطحی یا بارش مازاد، E تبخیر و تعرق، F نرخ جریان زیرسطحی در زمان و R سرعت نفوذ عمقی از ناحیه ریشه بر حسب متر بر روز می باشد. در مدل WetSpa، یک روش اصلاحی برای برآورد فرآیندهای رواناب سطحی و نفوذ ارائه شده که

که در آن $Q_i(t)$ دبی خروجی در انتهای مسیر جریان با ورودی دلخواه در سلول i (مترمکعب بر ثانیه)، $U_i(t-\tau)$ تابع پاسخ مسیر جریان (عکس ثانیه) معادل هیدروگراف واحد لحظه‌ای و τ زمان تأخیر (ثانیه) و $V_i(\tau)$ حجم رواناب ورودی (مترمکعب) در سلول i در زمان تأخیر، شامل رواناب سطحی، جریان زیرسطحی و رواناب آب‌های زیرزمینی (در صورتی که سلول i در خروجی زیرحوزه واقع شده باشد) می‌باشد. پاسخ جریان حوزه با در نظر گرفتن قابلیت تفکیک مکانی در روش روندیابی خطی، حاصل مجموع پاسخ تمام سلول‌ها می‌باشد. بنابراین پاسخ جریان در کل حوزه را می‌توان به‌صورت زیر محاسبه نمود:

$$Q(t) = \sum_{i=1}^N Q_i(t) \quad (9)$$

در معادله بالا، $Q(t)$ دبی کل در خروجی حوزه (مترمکعب در ثانیه) و N_w تعداد کل سلول‌های حوزه می‌باشد (۱۲).

پارامترهای عمومی و ورودی‌های مدل WetSpa

در مدل WetSpa، ۱۱ پارامتر قراردادی در صورت استفاده از روش درجه- روز برای شبیه‌سازی تجمع و ذوب برف مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این تحقیق کلیه ۱۱ پارامتر عمومی مدل در فرآیند واسنجی شرکت داشتند. در جدول ۱ پارامترهای عمومی مدل WetSpa آمده است.

$$c_i = \frac{5}{3} v_i \quad (5)$$

$$d_i = \frac{v_i R_i}{2 S_i} \quad (6)$$

که در آن R_i شعاع هیدرولیکی متوسط سلول i (متر)، S_i شیب سلول (متر بر متر) و v_i سرعت جریان در سلول i (متر بر ثانیه) می‌باشد. دسمت و همکاران راه حل تقریب عددی تابع پاسخ مسیر جریان را ارائه دادند که دبی در انتهای مسیر جریان را با رواناب در آغاز مسیر جریان مرتبط می‌سازد (۶):

$$U_i(t) = \frac{1}{\sqrt{2ps_i^2 t^3 / t_i^3}} \exp \left[-\frac{(t-t_i)^2}{2S_i^2 t / t_i} \right] \quad (7)$$

که در آن t_i میانگین زمان جریان از سلول ورودی تا پایان مسیر جریان (ثانیه) و σ_i^2 واریانس زمان جریان (مجذور ثانیه) است. در نهایت پاسخ جریان در انتهای مسیر برای ورودی دلخواه به سلول آغازی، با مجموع حاصل ضرب حجم رواناب ورودی در تابع پاسخ مسیر جریان واحد محاسبه می‌شود. بنابراین دبی هیدروگراف برای یک ورودی دلخواه با معادله زیر تعیین می‌شود:

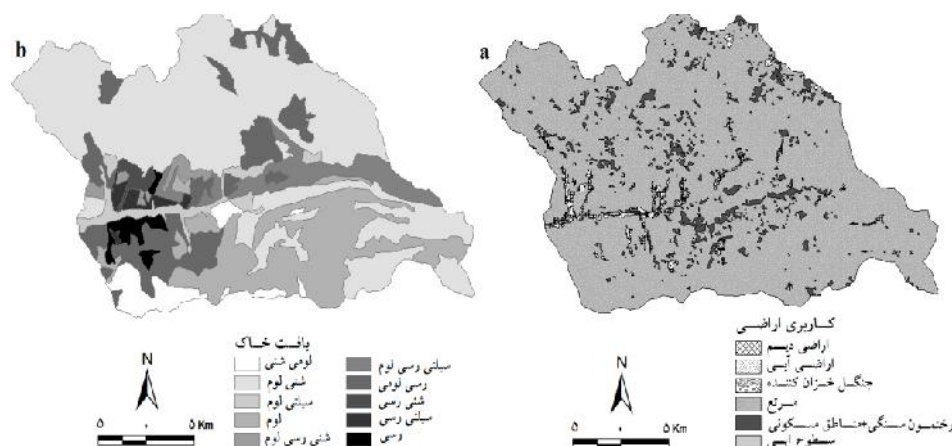
$$Q_i(t) = \sum_{t=0}^{t-1} V_i(t) U_i(t-t) \quad (8)$$

جدول ۱- پارامترهای عمومی مدل WetSpa

ردیف	پارامترهای عمومی مدل	علامت اختصاری	واحد
۱	فاکتور مقیاس جریان زیرسطحی	Ki	-
۲	ضریب افت آب‌های زیرزمینی	Kg	d ⁻¹
۳	مقدار رطوبت نسبی اولیه	K _{ss}	mm
۴	فاکتور تصحیح تبخیر و تعرق پتانسیل	K _{ep}	-
۵	ذخیره فعال آب‌های زیرزمینی	G0	mm
۶	حداکثر ذخیره آب‌های زیرزمینی	G _{max}	mm
۷	دمای آستانه ذوب	T0	°C
۸	ضریب دما درجه- روز	K _{snow}	mm °C ⁻¹ d ⁻¹
۹	ضریب باران درجه- روز	K _{rain}	°C ⁻¹ d ⁻¹
۱۰	مؤلفه رواناب سطحی برای شدت بارندگی نزدیک صفر	K _{run}	-
۱۱	شدت بارندگی متناظر با توان رواناب سطحی	P _{max}	mm d ⁻¹

آبخیز طالقان، نقشه واحدهای اراضی و پروفیل‌های شاهد نقشه بافت خاک حوزه در محیط GIS در قالب رستر با ۱۰ کلاس بافت پردازش و تجزیه و تحلیل شد. بیش‌ترین مساحت به کلاس شنی لوم (۵۰/۱٪) اختصاص دارد. در شکل ۳ نقشه‌های کاربری اراضی و بافت خاک حوزه آبخیز طالقان آمده است.

در محیط GIS، نقشه نهایی پوشش اراضی سال ۱۳۸۰ در قالب رستر با پیکسل سایز ۸۵ متر با ۶ کلاس پوشش اراضی شامل سطوح آب، جنگل پهن‌برگان، اراضی دیم و آبی، مرتع (۸۸/۵٪) و رخنمون سنگی استخراج شد. به علت موجود نبودن نقشه بافت خاک طالقان، با توجه به گزارش مطالعات خاک‌شناسی حوزه

شکل ۳- نقشه‌های کاربری اراضی (a) و بافت خاک (b) حوزه آبخیز طالقان

مدل، ضریب کارایی مدل نش- ساتکلیف (۱۵)، ضریب همبستگی و غیره استفاده می‌شود. معیارهای اشاره شده امکان برآوردهای کمی و نکویی برآزش بین مقادیر مشاهداتی و پیش‌بینی شده را فراهم آورده و بر اساس نتایج این شاخص‌ها، قابلیت پیش‌بینی مدل بررسی می‌شود.

نتایج و بحث

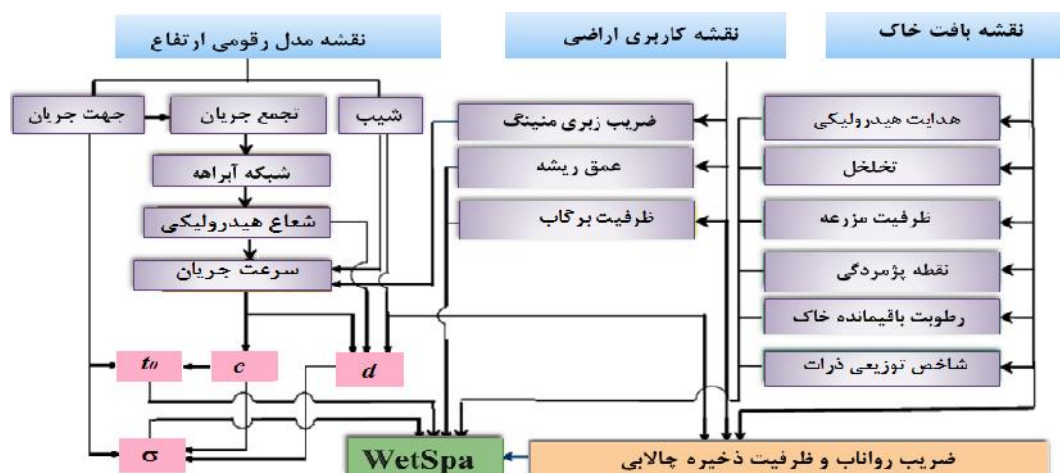
پارامترهای توزیعی مدل بر اساس شیب سطحی، کاربری اراضی و بافت خاک و با توجه به مطالعات پیشین برآورد می‌شود. در استخراج نقشه شبکه آبراهه، آستانه سلولی ۱۰ تعیین شده که به این معناست که به ازای هر ۱۰ سلول یک آبراهه عمل زهکش را انجام داده (۲) به این ترتیب حداقل مساحت هر زیرحوزه ۷/۲ هکتار برآورد می‌شود. به دلیل مشکل بودن پایش میدانی، پارامترهای عمومی مدل واسنجی می‌شوند. در صورتی که پارامترهای توزیعی مستخرج از نقشه‌های پایه شامل هدایت هیدرولیکی، عمق ریشه، ظرفیت ذخیره برگاب شده در شرایط میانگین از منابع به دست آمده و نیازی به واسنجی ندارند. مقایسه هیدروگراف‌های شبیه‌سازی شده و مشاهداتی، تطابق مناسبی را بین نتایج شبیه‌سازی مدل و داده‌های مشاهداتی نشان می‌دهد که با تحقیقات لیو و همکاران (۱۱) و بهره‌مند و همکاران (۲) همسو می‌باشد.

شکل‌های ۵ و ۶ مقایسه هیدروگراف روزانه شبیه‌سازی شده و مشاهداتی حوزه آبخیز طالقان را در دو دوره واسنجی و اعتبارسنجی نشان می‌دهد.

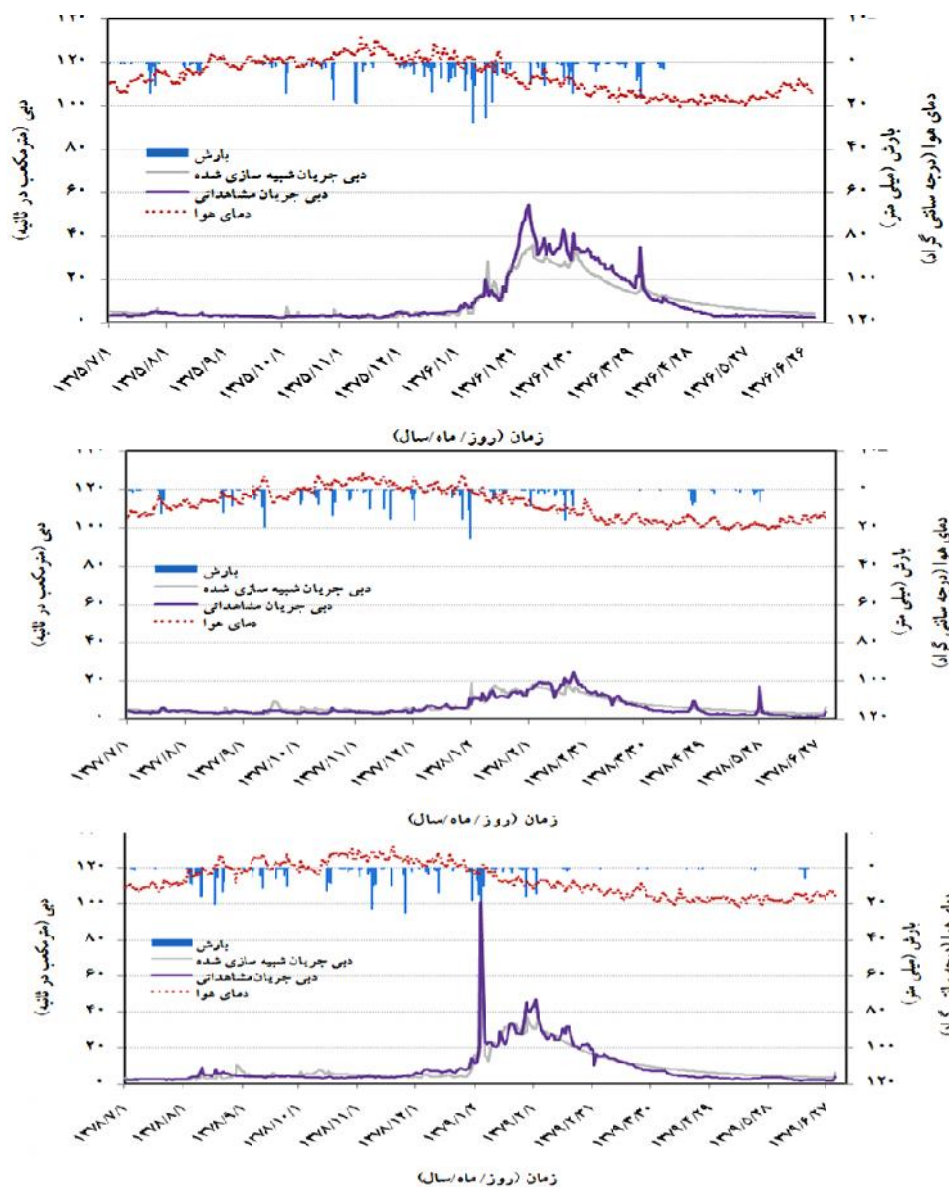
آمار و اطلاعات بارش، تبخیر، دما و دبی از شرکت تماب تهیه شد که شامل داده‌های روزانه دوره آماری ۱۱ ساله (۱۳۷۳-۱۳۸۳) مربوط به ۹ ایستگاه باران‌سنجی، ۳ ایستگاه هواشناسی داخل و خارج حوزه و ایستگاه هیدرومتری خروجی حوزه می‌باشد. لازم به ذکر است جهت آگاهی از ماهیت داده‌های مورد استفاده، از روش پلات چندک- چندک و آزمون عددی کلموگروف- اسمیرنوف (۸) در نرم‌افزار SPSS استفاده شد. طبق نتایج آزمون، داده‌های بارش و دبی مشاهداتی غیرنرمال و ناهمگن می‌باشد.

اجرا و ارزیابی کارایی مدل WetSpa

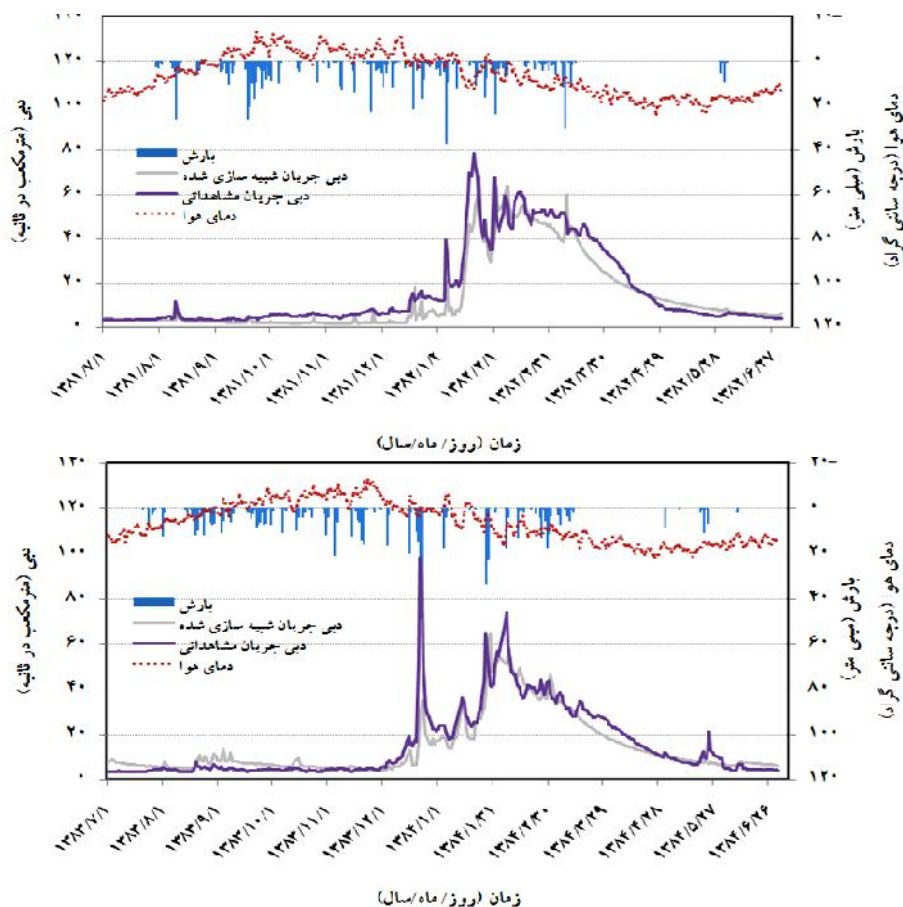
روند استخراج پارامترهای توزیعی مختلف از نقشه‌های ورودی مدل و ضریب رواناب و ظرفیت ذخیره چالایی که حاصل تلفیق اطلاعات نقشه‌های ورودی بوده در شکل ۴ ارائه شده است. مدل با استفاده از نقشه‌های توزیعی- مکانی پارامترهای هیدرولوژیک و سری‌های زمانی دوره ۱۳۷۳-۱۳۷۸ اجرا شد. دوره آماری شش سال آغاز دوره برای واسنجی و دوره پنج ساله ۱۳۷۹-۱۳۸۳ برای اعتبارسنجی مدل انتخاب شد. جهت واسنجی مدل از دو روش آزمون و خطا و خودکار با کاربرد PEST (Parameter ESTimator) به عنوان ابزار بهینه‌سازی و تخمین پارامترهای مدل (۳،۷) استفاده شد. در روش دستی با تغییر یک پارامتر و ثابت نگه داشتن سایر پارامترها، نتایج و روند به خوبی قابل مشاهده و قابل کنترل می‌باشد. در مدل WetSpa، به منظور ارزیابی کیفیت بازسازی هیدروگراف مشاهداتی علاوه بر مقایسه‌های گرافیکی، از معیارهای آماری مختلف نظیر، اریب مدل، قابلیت اعتماد

شکل ۴- پارامترهای توزیعی مستخرج از نقشه‌های ورودی مدل

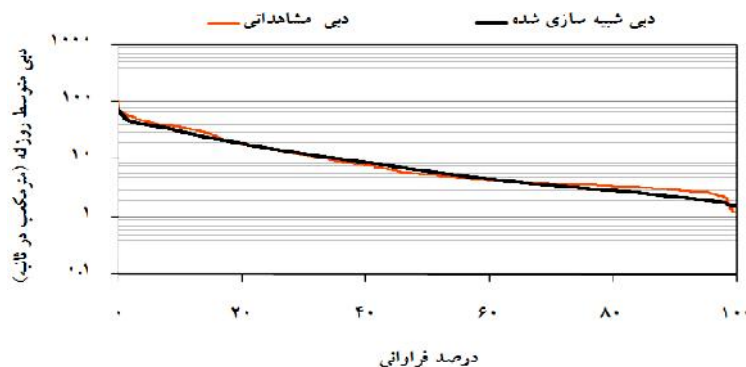
شکل ۵- مقایسه هیدروگراف روزانه شبهه‌سازی شده و مشاهداتی حوزه آبخیز طالقان در دوره واسنجی

شکل ۶- مقایسه هیدروگراف روزانه شبیه سازی شده و مشاهداتی حوزه آبخیز طالقان در دوره اعتبارسنجی

می توان گفت دبی پیک و دبی پایه کمتر از مقادیر مشاهداتی برآورد شده است. شکل ۷ انحرافات دبی های مشاهداتی و شبیه سازی شده در دوره واسنجی را به صورت گرافیکی نمایش می دهد. با توجه به نمودار، کم برآوردی دبی های کم (با فراوانی زیاد) و دبی های زیاد (با فراوانی کم) قابل تشخیص می باشد. نتایج مشابهی در این زمینه توسط صفری و همکاران (۱۷) ارائه شده است.

با مقایسه هیدروگراف ها در دو دوره واسنجی و اعتبارسنجی مشاهده می شود به طور کلی در زمستان و اواخر پاییز به دلیل بارش برف، در آغاز شاخه بالارونده تغییرات چندانی در دبی جریان رودخانه مشاهده نشده و مدل نیز با شبیه سازی مناسب تجمع برف و رواناب، پیش بینی مناسب و مطابق با واقعیت را در این شاخه نشان داده است. همچنین در ماه های اسفند و فروردین بارش باران و ذوب برف، تولید رواناب و پر شدن رودخانه ها را در پی داشته است. با توجه به هیدروگراف،

شکل ۷- مقایسه دبی مشاهداتی و شبیه سازی شده بر اساس درصد فراوانی در دوره واسنجی ۱۳۷۳-۱۳۷۸

است. این نتایج بیش‌ترین مطابقت را با مطالعه زینی‌وند (۲۰) در حوزه سد لتیان دارد. با توجه به معیار تجمعی (۱۷،۹۰۱) ۸۹/۹ درصد، کیفیت شبه‌سازی‌ها در طبقه عالی قرار می‌گیرد. معیار نش- ساتکلیف ۷۰/۲ درصد در مرحله اعتبارسنجی همان‌طور که در جدول ۲ آمده است، میزان صحت واسنجی پارامترهای مدل را نشان می‌دهد.

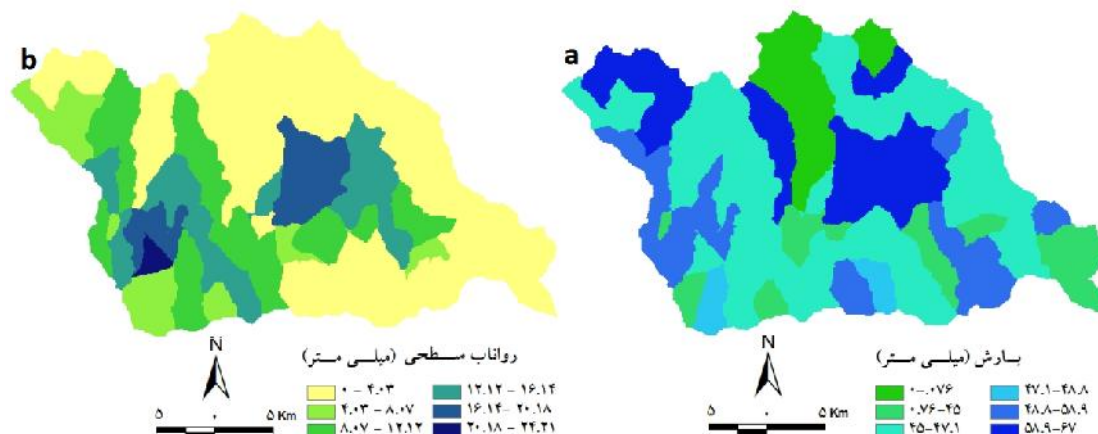
با واسنجی مدل و با توجه به معیار نش- ساتکلیف، کارایی مدل ۸۳/۳ درصد برآورد شد. در جدول ۲ نتایج کارایی مدل بر اساس معیارهای آماری ارزیابی مدل در دو مرحله واسنجی و اعتبارسنجی آمده است. در مرحله واسنجی، دبی جریان رودخانه طالقان بر اساس معیار نش- ساتکلیف با دقت ۸۳/۳ درصد و دبی‌های جریان کم و زیاد به ترتیب ۸۲ و ۸۴/۳ درصد شبه‌سازی شده

جدول ۲- مقادیر معیارهای ارزیابی مدل WetSpa

معیار ارزیابی	واسنجی (%)	اعتبارسنجی (%)
اریب مدل	-۰/۷۵	۲/۱
مجذور میانگین مربعات خطا	۴۷/۲	۶۳/۷
نش- ساتکلیف	۸۳/۳	۷۰/۲
نش- ساتکلیف جریان‌های کم	۸۲	۷۱
نش- ساتکلیف جریان‌های زیاد	۸۴/۳	۷۲/۶
ضریب همبستگی اصلاح شده	۸۶/۱	۸۱/۸
معیار تجمعی	۸۹/۹	۸۳/۳

در شبه‌سازی توزیعی مکانی- زمانی رواناب و استخراج نقشه‌های توزیعی بارش و رواناب‌سطحی، بارش تاریخ ۱۳۷۳/۹/۲ با بیش‌ترین مقدار بارش (۵۱/۲ میلی‌متر) و رواناب چشم‌گیر ایجاد شده در طول دوره شبه‌سازی در واحد ۷۰ زیرحوزه انتخاب شد (شکل ۸).

لازم به اشاره است که شبه‌سازی مناسب ذوب برف و تجمع برف با وجود سه پارامتر مؤثر در برآورد ذوب برف در فرآیند واسنجی پارامترهای مدل، شبه‌سازی دقیق‌تر میزان جریان رواناب‌سطحی را به دنبال داشته است. این مسئله از نقاط قوت مدل هیدرولوژیک WetSpa محسوب می‌شود. برای ارزیابی عملکرد مدل

شکل ۸- نقشه توزیعی مکانی بارش (a) و رواناب سطحی (b) در تاریخ ۱۳۷۳/۹/۲ در حوزه آبخیز طالقان

کمتر از شیب متوسط حوزه، بافت خاک رسی و سیلتی رسی با کاربری اراضی عمدتاً مرتع و بعضاً اراضی کشاورزی اشاره کرد. با توجه به نتایج و دقت شبه‌سازی‌ها، مدل با دقت قابل قبولی جریان رواناب را در زمان و مکان پیش‌بینی کرده است. با توجه به کارایی بالا و قابلیت‌های مدل WetSpa و لزوم مدیریت رواناب در زمان و مکان در حوزه‌های آبخیز بزرگ استفاده از این دسته از مدل‌ها راه‌کار مناسبی به نظر رسیده و بر

با توجه به نتایج شبه‌سازی، بارش یک روز قبل (۲۳/۴ میلی‌متر) در اشباع خاک این سطح مؤثر بوده که منجر به افزایش رطوبت خاک (حداکثر میزان در دوره واسنجی) و افزایش دبی جریان شده است. در این روز بیش‌ترین رطوبت خاک و رواناب سطحی شبه‌سازی شده در زیرحوزه‌های اطراف رودخانه اصلی و خروجی حوزه مشاهده می‌شود. از ویژگی‌های زیرحوزه‌های مذکور با پتانسیل بالای تولید رواناب، می‌توان به شیب

دکتر مجید حسینی از مرکز تحقیقات حفاظت خاک و آبخیزداری کشور به خاطر ارائه نقشه‌های پایه و اطلاعاتی راجع به حوزه مذکور و شرکت تمام به خاطر همکاری در دسترسی به آمار هیدرومتری و باران‌سنجی حوزه آبخیز طالقان اعلام می‌دارند.

این اساس تشخیص مناطق سیل‌خیز جهت برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی حفاظت آب و خاک را امکان‌پذیر می‌سازد.

تشکر و قدردانی

نگارندگان مراتب قدردانی و تشکر خود را از آقای

منابع

1. Andersen, J.A., J.C. Refsgaard and K.H. Jensen. 2001. Distributed hydrological modeling of the Senegal River basin-model construction and validation. *Journal of Hydrology*, 247: 200-214.
2. Bahremand, A., J. Corluy, Y.B. Liu and F. De Smedt. 2006. Stream flow simulation by WetSpa model in Hornad River basin, Slovakia. in: J. van Alphen, E. van Beek, M. Taal (eds.), *Floods, from Defence to Management*, Taylor & Francis Group, London, 415-422. (In Persian)
3. Bahremand, A. and F. De Smedt. 2010. Predictive analysis and simulation uncertainty of a distributed hydrological model. *Water Resource Management*, 24: 2869-2880.
4. Beven, K.J. 2000. *Rainfall-runoff modeling*. John Wiley and Sons Ltd, England. 200 pp.
5. Booi, M.J. 2002. Appropriate modeling of climate change impacts of river flooding, Ph.D. thesis, Universiteit Twente, the Netherlands, 179 pp.
6. De Smedt, F., Y.B. Liu and S. Gebremeskel. 2000. Hydrological modeling on a catchment scale using GIS and remote sensed land use information, in: C.A. Brebbia (ed.), *Risk Analysis II*, WIT press, Boston, 295-304.
7. Doherty, J. 2005. *PEST: model independent parameter estimation, user manual*, 5th edn. Watermark Numerical Computing, Brisbane.
8. Helsel, D.R. and R.M. Hirsch. 2002. *Statistical methods in water resources in techniques of water resources investigations*, Book 4, chapter A3. U.S. Geological Survey. 522 pp.
9. Henriksen, H.J., L. Troldborg, P. Nyegaard, T.O. Sonnenborg, J.C. Refsgaard and B. Madsen. 2003. Methodology for construction, calibration and validation of a national hydrological model for Denmark. *Journal of Hydrology* 280: 52-71.
10. Liu, Y.B. 1999. GIS-based spatially distributed hydrological modeling of the Barebeek catchment (MSc thesis), Vrije Universiteit Brussel, Belgium. 85 pp.
11. Liu, Y.B., S. Gebremeskel, F. De Smedt and L. Pfister. 2003. A diffusive transport approach for flow routing in GIS-based flood modeling, *Journal of Hydrology* 283: 91-106.
12. Liu, Y.B. and F. De Smedt. 2004. *WetSpa extension, A GIS-based hydrologic model for flood prediction and watershed management and erosion and sediment transport simulation*, Documentation and User Manual. 155 pp.
13. Liu, Y.B., O. Batelaan and F. De Smedt. 2005. Automated calibration applied to a GIS-based flood simulation model using PEST. *Floods, from Defence to Management-Van Alphen, van Beek & Taal (eds) Taylor & Francis Group, London, ISBN 0 415 38050 2*.
14. Moradipour, Sh. 2012. Soil erosion and sediment transport simulation using spatially distributed hydrological WetSpa model in Taleghan watershed, Alborz province. M.Sc. Thesis in Watershed Management. Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources. 149 pp. (In Persian)
15. Nash, J.E. and J.V. Sutcliffe. 1970. River flow forecasting through conceptual model, *Journal of Hydrology*. 10: 282-290.
16. Rwetabula, J., F. De Smedt and M. Rebhun. 2007. Prediction of runoff and discharge in the Simiyu River (tributary of Lake Victoria, Tanzania) using the WetSpa model. *Hydrology and Earth System Sciences*, 4: 881-908.
17. Safari, A., F. De Smedt and F. Moreda. 2012. WetSpa model application in the Distributed Model Intercomparison Project (DMIP2). *Journal of Hydrology*, 418-419, pp 78-89.
18. Vahabi, J. 2006. Flood hazard zonation using hydrological and hydraulic models, case study: Taleghanrood. *Journal of Research and Construction in Natural Resources*, 71: 33- 40. (In Persian)
19. Wang, Z., O. Batelaan and F. De Smedt. 1997. A distributed model for water and energy transfer between soil, plants and atmosphere (WetSpa), *Physics and Chemistry of the Earth*, 21: 189-193.
20. Zeinivand, H. 2009. Development of spatially distributed hydrological WetSpa modules for snowmelt, soil erosion and sediment transport. PhD Thesis, Department of Hydrology and Hydraulic Engineering, Vrije Universiteit Brussel (VUB), Brussels, Belgium. 208 pp.
21. Zeinivand, H. and F. De Smedt. 2009. Prediction of snowmelt floods with a distributed hydrological model using a physical snow mass and energy balance approach. *Natural Hazards Journal*, 54: 451-468.
22. Zeinivand, H. 2010. Spatially distributed simulation of soil erosion and sediment in the watershed scale. 6th National Conference on Watershed Management sciences and Engineering and 4th National Conference on Soil Erosion and Sediment, 18-19 May, Tarbiat Modarres University, Nour, Mazandaran. (In Persian)

Distributed Simulation of Runoff in Space and Time using Wetspa Model in Taleghan Watershed

Shahin Moradipour¹ Abdolreza Bahremand², Hossein Zeinivand³ and Ali Najafinejad²

1- M.Sc., Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

(Corresponding author: shahin_Moradipour@yahoo.com)

2 - Associate Professor, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

3- Assistant Professor, Lorestan University

Received: October 20, 2012 Accepted: December 3, 2013

Abstract

In order to assessment and prediction of hydrological processes with inherent complexity, processes changes effects on the nonlinear behavior of watershed system in the past and future and specification of water and soil conservation operation, using indirectly methods such as simulation of watershed processes therewith directly methods is necessary. The objective of this research is evaluation of runoff generation in space and time using distributed hydrological WetSpa model in Taleghan watershed of the Sefidrood basin. Thus flow hydrographs and peak discharges in any space of the stream network were predicted also spatially distribution of hydrological processes such as runoff was simulated using incorporating of both daily meteorological data in an 11 year period and three base maps information. Simulated results reveal that there is good agreement between observations and simulations. The Nash- Sutcliffe criteria, 83.3% and accuracy of the simulation show the high performance of the model in this watershed. Regarding to the outputs and spatially distributed hydrological factors in daily time step the model is capable to analyze topography, soil type, and land use effects on the hydrological behavior of the watershed.

Keywords: Spatially Distributed Hydrological Model, Wetspa, Runoff Simulation, Taleghan Watershed